

Razumkov
centre

Аналітична записка

ПРО ФОРМУВАННЯ БАЗИСУ ВІДНОВЛЕННЯ

Василь ЮРЧИШИН
директор економічних і
соціальних програм Центру
Разумкова

Київ 2022

ПРО ФОРМУВАННЯ БАЗИСУ ВІДНОВЛЕННЯ

Практично узгодженим є положення про те, що відбудову країни потрібно починати вже зараз, не чекаючи закінчення бойових дій, яким би складним і суперечливим завданням це не здавалося. Також узгодженим є бачення того, що, *по-перше*, країна потребує докорінного ідеологічного і практичного оновлення соціально-економічного середовища, *по-друге* — риси і характеристики нової країни мають повністю вписуватись у завдання євроінтеграційного курсу, закріпленому в Конституції України.

Однак, у переважній більшості владних документів, у т.ч. урядовому Плані відновлення України, йдеться не про ідеологічні, політичні та інституційні основи оновлення країни (яку країну ми хочемо відбудувати і яким є бачення такої оновленої країни?), а радше пропонується довгий перелік окремих об'єктів (інфраструктурних, виробничих, логістичних, гуманітарних та ін., кожен з яких потребує надвеликих обсягів фінансування), будівництво чи створення яких нібито приведе до бажаних результатів — створенню нової європейської країни. Однак, попри дійсну готовність допомогти Україні, жоден міжнародний інвестор не отримав натхнення від заявленого величезного фінансування, а тому й не виявив реальної ділової активності.

Досвід успішних країн, яким у відносно короткий період вдалося докорінно трансформувати економічні механізми і **створити міцний базис соціально-економічного розвитку** (в т.ч. країн, на території яких довгий час велися воєнні дії), засвідчує, що ледь не вирішальну роль відіграють **сучасні інститути** державного управління. Саме їх наявність і дієздатність дозволяє країнам не лише створювати сучасну конкурентоспроможну економіку, але й вирішувати складні інтеграційні завдання — входження і закріплення у стратегічному союзі-середовищі країн, що сповідають цінності демократії і свободи. Тобто стратегічна програма відбудови та оновлення країни повинна спрямовуватись на досягнення принаймні двох «І» — Інститутів (європейського зразка) та (європейської) Інтеграції.

Інститути. Насамперед слід визнати, що вітчизняна система державного управління

формувалася далеко не на тих основах, які притаманні кращим практикам розвинутих та успішних висхідних країн, у т.ч. колишнього соціалістичного табору, і які досить швидко увійшли до Європейського співтовариства. А результативність формування сучасних інститутів в Україні поступається бажаному — багато започаткованих трансформацій у попередні десятиліття не досягали заявлених цілей, у т.ч. наближення до європейських стандартів. Оновлення ж інститутів для посилення цілеспрямованості інтеграційних кроків, хоча Україна набула статусу кандидата до вступу до ЄС, лише започатковується.

Слід, *по-перше*, нагадати, що одним з важливих свідчень світової економіки є те, що **економічно вільні країни**, в яких забезпечується свобода підприємництва та надійний захист прав власності, **досягають набагато кращих економічних результатів**, ніж країни, де пригнічується підприємництво. Хоча в Україні влади декларували підтримку і сприяння бізнесу, однак насправді економічних свобод в Україні ще не було. Підтвердженням є рейтингування країн у глобальному Індексі економічної свободи. Так, в останньому з них Україна посідала 130 (!?) позицію (класифікується як «переважно НЕ вільна») із 177 оцінених економік світу¹.

По-друге — вітчизняне економічне середовище залишалося монополізованим, з надмірною зарегульованістю і переповненням державними підприємствами, більшість з яких була збитковими. Пошук ренти, а не нових конкурентних ніш, довгий час залишався ознакою українського великого бізнесу, який, своєю чергою, посилював проникнення у вироблення державницьких

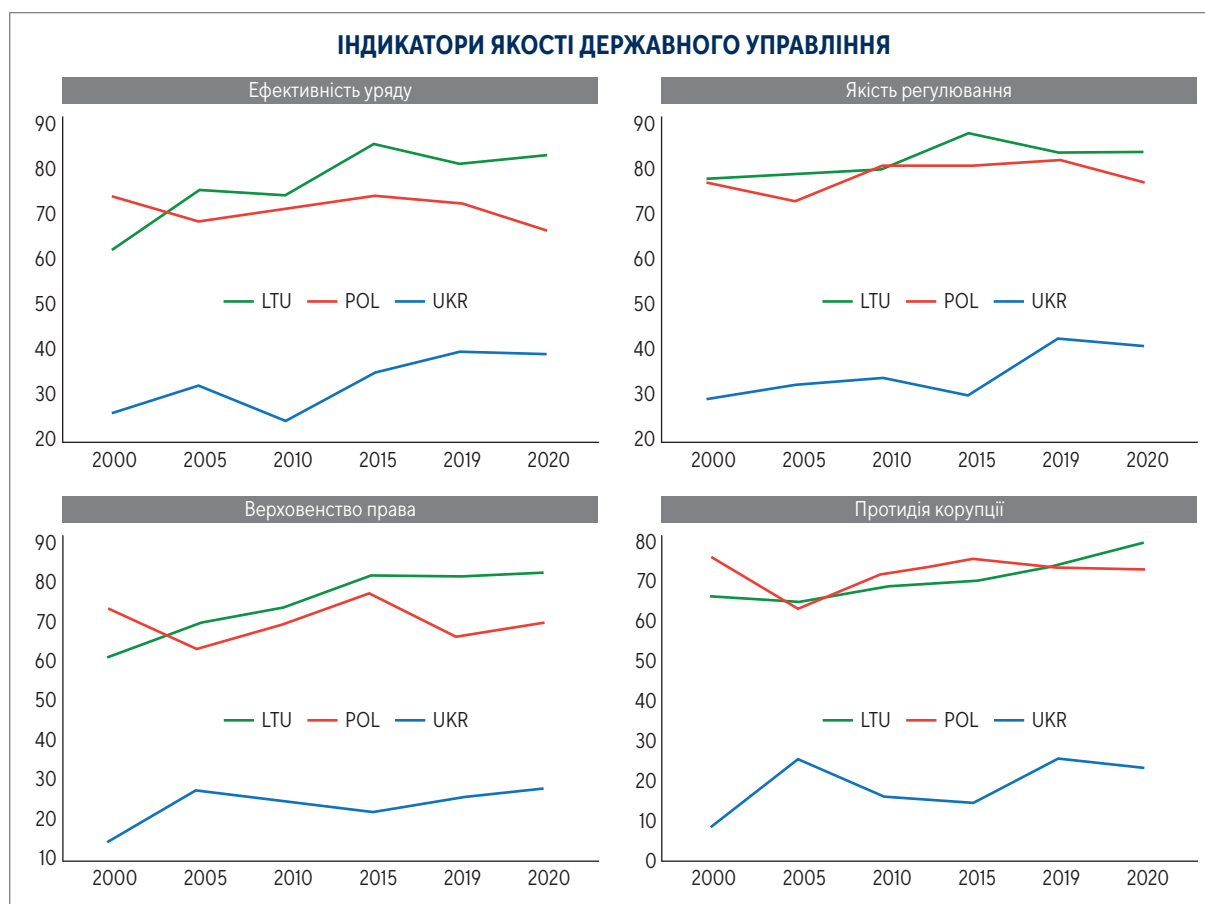
¹ Оцінювання відбувалось з липня 2020р. до червня 2021р. Тобто, ще до російської агресії. Див.: Index of Economic Freedom 2022, https://www.heritage.org/index/pdf/2022/book/2022_IndexofEconomicFreedom_Highlights.pdf.

рішень і, зрештою, депресивно тиснув на вітчизняну економічну спроможність загалом та відлякував міжнародних інвесторів. Тому «природними» виглядають незадовільні оцінки рівня якості державного управління України, порівняно з постсоціалістичними країнами, які після розпаду СРСР одночасно та цілеспрямовано визначились у своїх стратегічних цілях (діаграма «Індикатори якості державного управління»).

Як не дивно, проте війна суттєво **знизила рівень регуляторної** напруженості, вітчизняний бізнес було звільнено від численних адміністративних і фіскальних бар'єрів. Водночас, з **одного боку**, певна частина бізнесу (в умовах війни або тимчасової окупації) вимушена була вести діяльність на межі виживання. З **іншого** — значна частина тіньових доходів спрямовувалася на допомогу армії та волонтерські цілі, тобто відіграла вагомий роль у безпеці та обороноздатності країни. Тому **не може бути повернення** до оцінки діяльності бізнесу «заднім числом» на основі «мирних» регуляторних правил.

Завдяки дерегуляції (зниження податкового тиску, скасування ліцензування та перевірок, ліквідація штрафів та ін.), запровадженій в Україні як «вимушена» реакція на вторгнення, досить швидко започаткувались відновлювальні процеси. Так, якщо в середині березня третина вітчизняних підприємств припинили діяльність, то в середині травня вказаний показник скоротився до 14%, причому покращення відбулося саме внаслідок децентралізації виробничих процесів, оновлення логістичних мереж, швидких і гнучких управлінських рішень².

Дерегуляція зробила **вагомий внесок у підтримку бізнесу** в початковий (найважчий) період війни, і є підстави стверджувати, що у своїй основі **має зберегтися на довший період, принаймні до реального припинення війни**. Звичайно, це входить у суперечність з наповненням державних і місцевих бюджетів. Тому стосовно дерегуляції вже сьогодні має бути проведений ретельний аналіз доцільності повернення тих чи інших регуляторних і фіскальних

² 10 Ways Ukraine Has Surprised the World Since February 24, 2022. — <https://www.globsec.org/publications/10-ways-ukraine-has-surprised-the-world-since-february-24-2022>.

заходів, а з тим встановлений відкритий порядок поновлення «мирних» норм (однак, жодним разом НЕ автоматичного повернення до довоєнного часу). За таких умов бізнес отримає чіткий сигнал на пряму дій влади й буде готовий розширюватися і створювати робочі місця навіть за наявності воєнних ризиків. Тобто, **регуляторне послаблення і вивільнення бізнесу виступатиме як складова часткової компенсації втрат (спричинених агресією) і як напрям самозбереження вітчизняного підприємництва.**

Інтеграція. Війна в Україні, крім вітчизняних людських і економічних втрат, спричинила значний негативний тиск на економіки європейських країн. Водночас, розподіл витрат і впливів від зменшення товарних поставок, а також прийому біженців, не є рівномірним. Зрозуміло, найбільші безпосередні втрати торкнуться країн Центральної та Східної Європи. І від їх готовності продовжувати надавати допомогу Україні, розширювати інтеграційне включення України до європейських мереж (логістичних, транспортних) багато в чому залежить і наше відновлення. Підкреслимо, інтеграційне включення має проявлятися як в інституційному, так і (що набагато важливіше) практичному вимірі, реалізації конкретних транс'європейських проектів.

Унаслідок війни всі види транспорту України — авіаційний, морський, наземний — зазнали катастрофічних руйнувань та пошкоджень і мають низький потенціал для прискореного відновлення як через «природні» обмеження (руйнування та існуючі ризики нових ворожих атак), так і значні втрати робочої сили. Так, мобілізація призвела до зменшення чоловічої робочої сили загалом, а міграція жінок (з дітьми) за кордон практично унеможливила «замінність» багатьох робочих місць.

Разом з тим, ЄС продовжив ухвалювати рішення, які надають Україні чіткі сигнали про її [України] прийнятність для кола

європейських країн. Так, у червні 2022р. під час саміту, глави держав і урядів «Ініціативи трьох морів» («Тримор'я»), до якої входять 12 країн ЄС, розташованих між Балтійським, Чорним та Адріатичним морями, ухвалили рішення щодо участі України в усіх проектах об'єднання на правах країни-партнерки³.

Також Європейська Комісія приєднала українські логістичні маршрути до чотирьох шляхів Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T). Зокрема Північно-Балтійський коридор продовжили на Україну, що створює сприятливі умови для розвитку транспортної інфраструктури України⁴. Водночас, очікується фінансування на продовження на схід базової гілки Via Carpatia, що перетинає Карпатський регіон з півдня на північ, а також розглядаються деякі «екзотичні» транспортні проекти⁵.

Що спільного є у цих євроінтеграційних проектах? Вагомим є те, що у всіх них **активну роль відіграє Польща**, яка, крім іншого, активно підтримує Україну як у досягненні євроінтеграційних цілей, так і в боротьбі проти російського загарбника. Причому така підтримка значною мірою базується як на високій економічній спроможності країни, так і добрих гуманітарних відносинах, що зміцнюються останнім часом.

Тут доречно нагадати, що Польща з часів власного звільнення від радянського впливу до сьогодні досягла визнаних економічних результатів. Досить звернути увагу, що впродовж останніх майже 40 років країна допустила падіння ВВП лише одного разу — в коронавірусний 2020р. Навіть у періоди Глобальної фінансової кризи 2008-2009рр. і фіскальних і боргових ускладнень у Європі у 2011-2013рр. економічна динаміка була позитивною (діаграма «Зростання ВВП Польщі»). Водночас, з початку 2000-х років Польща утримувала інфляцію на рівні європейського цільового показника — коливання навколо 2% з незначними відхиленнями. (діаграма «Зростання індексу споживчих цін»).

³ Куницький О. Лідери «Тримор'я» погодили партнерство для України. — <https://www.dw.com/uk/lidery-initsiatyvy-trokh-moriv-pohodyly-partnerstvo-dlia-ukrainy/a-62195728>.

⁴ Болжеларський Я. та ін. Відновлення локальних транскордонних залізничних сполучень як шлях вирішення глобальної проблеми інтеграції транспортних систем. — <https://www.railway.supply/uk/vidnovlennya-lokalnih-transkordonnih-zalaznichnih-spoluchen-yak-shlyah-virishennya-globalnoi-problemi-integraczii-transportnih-sistem>.

⁵ Так, Польща та Україна започатковують проект транскордонного трубопроводу, яким українські рослинні олії будуть доставлятися в порт Гданська, що сприятиме частковому розблокуванню українського продовольчого експорту. Див.: Соколенко Є. Україна і Польща створять трубопровід для транспортування рослинної олії. — <https://www.unian.ua/world/ukrajina-i-polshcha-stvoryat-truboprovod-dlya-transportuvannya-roslinnoji-oliji-11960739.html>.

Країна демонструє високу інвестиційну привабливість — щорічний приплив прямих іноземних інвестицій (ПІІ) знаходиться на рівні \$15-19 млрд. (діаграма «Чистий приплив ПІІ до Польщі»), а державні фінанси — значною мірою збалансовані, дефіцит бюджету в останнє десятиріччя не перевищував «рекомендованих» 3% ВВП (діаграма «Дефіцит консолідованого бюджету»).

Стосовно ж останнього періоду, то спочатку слід зробити кілька узагальнених зауважень⁶:

- ✓ стрімке розкручування вартості енергоресурсів у II половині 2021р. (як складова гібридної війни росії проти України в поєднанні з економічним тиском на ЄС) було першою хвилею **цінової війни росії проти Європи**.

Блокада українських морських портів у 2022р., через які відбувалася лівова частка експортних поставок України на міжнародні ринки аграрних товарів і продуктів харчування, **стала другою хвилею цінової війни росії вже проти усього світу**;

- ✓ неконтрольоване стрімке зростання цін формує високі ризики гальмування відновлення збалансованої економічної динаміки. Чим довше продовжуватимуться воєнні дії в Україні, тим вищою є вірогідність подальшого розкручування споживчих цін. Своєю чергою, довготривале утримання високої інфляції містить зростаючі ризики стагфляції, а з тим і соціальних збурень не лише у висхідних країнах, але й у розвинутих, які, здавалося, мають бути надійно захищеними;

⁶ Див., зокрема: Economic consequences of the Russia-Ukraine conflict: Stagflation ahead. — <https://www.coface.com/News-Publications/News/Economic-consequences-of-the-Russia-Ukraine-conflict-Stagflation-ahead>.

- ✓ підвищення зернових та енергетичних вартостей, дефіцит енергетичної пропозиції⁷ разом із посиленням ризиків дезінтеграції, руйнування логістичних ланок і зв'язків, подорожчання доступу до ресурсів навіть для розвинутих країн призвели до суттєвого **зниження темпів економічного зростання** у більшості країн світу, що може швидко трансформуватись у соціальні чи гуманітарні негаразди;
- ✓ погіршення виробничих і логістичних ланцюгів через запровадження санкційних обмежень призвело не лише до економічних втрат, але й значної **втрати довіри** економічних агентів до стійкості глобального та регіональних економічних середовищ, посилило сумніви у спроможності владних інститутів знайти задовільні рішення в умовах розгортання кризових процесів. Негативні прояви такого розчарування підкріплювали **ще «свіжі» спогади про втрати коронавірусної кризи**, коли затягування рішень і слабкості в організації вакцинації призвели до значних людських втрат.

Тепер звернемо увагу на реакцію економічного середовища Польщі на негаразди, спровоковані російською агресією у 2022р.:

- ✓ починаючи з березня Індекс економічної активності Польщі (як і більшості

країн ЄС) демонструє чітку тенденцію до зниження (діаграма «*Економічна активність у переробних галузях*»). Причому значення показника активності є меншим відмітки 50 три місяці поспіль, що може інтерпретуватись як сигнал-попередження про можливе впадання у рецесію. Подібним чином погіршується ситуація з новими замовленнями, які є індикатором очікуваної активності бізнесу (діаграма «*Індекс нових замовлень*»);

- ✓ інфляція у Польщі (як і у більшості європейських країн) зросла до рекордних рівнів (діаграма «*Прискорення інфляції*»⁸), значною мірою внаслідок гібридного енергетичного тиску росії, а також обмежень на поставки, зумовлених санкційною політикою. Між тим, з'явилися певні ознаки того, що впродовж літніх місяців вдалося налагодити нові ланцюги поставок і стабілізувати їх цінові характеристики, що справить позитивний вплив на інфляційну динаміку країни;
- ✓ між тим, як віддзеркалення послаблення економічної активності відбулося «консервування» рівня середньої заробітної плати (діаграма «*Середня зарплата*»). Зважаючи на прискорення інфляції, це означає зниження реальної купівельної спроможності домогосподарств.

⁷ Зазначимо, в одній з найчутливіших сфер – електроенергетиці, на тлі стрімкого зростання вартостей, спровокованих російською агресією, в Україні відбулася позитивна знакова подія – у березні 2022р. була завершена синхронізація роботи вітчизняної електричної мережі з європейською. Тобто Україна, з одного боку, остаточно позбулася залежності від російських енергетичних поставок, з іншого – вітчизняна енергетика стала «повноправним» елементом європейської енергетичної системи.

⁸ У липні 2022р. інфляція у річному вимірі сягнула 15,6%, що є найвищим рівнем з жовтня 1996р.

Таким чином, **економічне середовище** одного з найближчих партнерів і союзників у протидії російській агресії — Польщі — **знає втрат** у економічній динаміці і добробуті домогосподарств. Однак країна дедалі **продовжує партнерську підтримку України**.

Інвестиційний транспортний пріоритет. Україна, як вказувалось, потребує великих інвестиційних ресурсів, значна частина яких має прийти від зарубіжних партнерів, а їх використання повинно бути результативним та ефективним. Однак сьогоднішні інвестиції (які мають прийти в Україну) повинні не стільки відігравати роль наповнення основного капіталу, скільки відповідати інтеграційним процесам, сприяти «вписуванню» українських транспортних і логістичних мереж у транс'європейські. Оскільки швидкість відновлення транспорту та забезпечення ним перевезень з України до Європи визначатиме можливості прискорення економічних відновлювальних процесів у країні загалом.

Попри складнощі, зумовлені продовженням війни, відновлення однієї з транспортних галузей на новій основі повинно лише прискорюватись. Йдеться про **залізничний транспорт**, відновлення якого, *по-перше*, ніяк не повинно бути поверненням до пост-радянських мереж, отриманих у спадок від СРСР. *По-друге* — має **базуватись** як на

безпекових основах, так і **євроінтеграційних завданнях**.

Відтак, безпечне оновлення базується на будівництві та **«переключенні» залізничної інфраструктури** з радянських колій (шириною 1 520 мм) на європейські (1 435 мм) і має починатися безпосередньо зі східних областей України, а також від чорноморських портових міст. Хоча це інженерно складне завдання, яке до того ж потребує значних обсягів фізичної робочої сили, однак потенційні вигоди (і загрози) вимагають швидких рішень та їх втілень.

Нова європейська залізнична інфраструктура в Україні, *по-перше*, суттєво скоротить часові та фінансові логістичні витрати під час транспортування вантажів до країн ЄС⁹. *По-друге* — підвищить інтерес до оновлення українського коридору в рамках Ініціативи «Один пояс один шлях», у т.ч. для китайського бізнесу (оскільки російсько-білоруський маршрут поступово завмиратиме¹⁰), що може виявитись і політично вигідно для України.

І головним партнером, який відіграватиме винятково позитивну роль, зможе виступити Польща, яка має визнаний авторитет і досвід у формуванні та реалізації транс'європейських інфраструктурних проектів (є одним з провідних учасників згадуваних Тримор'я, TEN-N, Via Carpatia) і яка сама

⁹ ...що суттєво ускладнить для росії процеси перекидання військових грузів і техніки вглиб території України у випадку повторного вторгнення. — Depuis O. The rails of war: An EU railway initiative for the defence of Ukraine, <https://lithuaniantribune.com/the-rails-of-war-an-eu-railway-initiative-for-the-defence-of-ukraine/>.

¹⁰ Що підвищить зацікавленість китайського бізнесу, який наполегливо шукає шляхи доступу до європейських ринків.

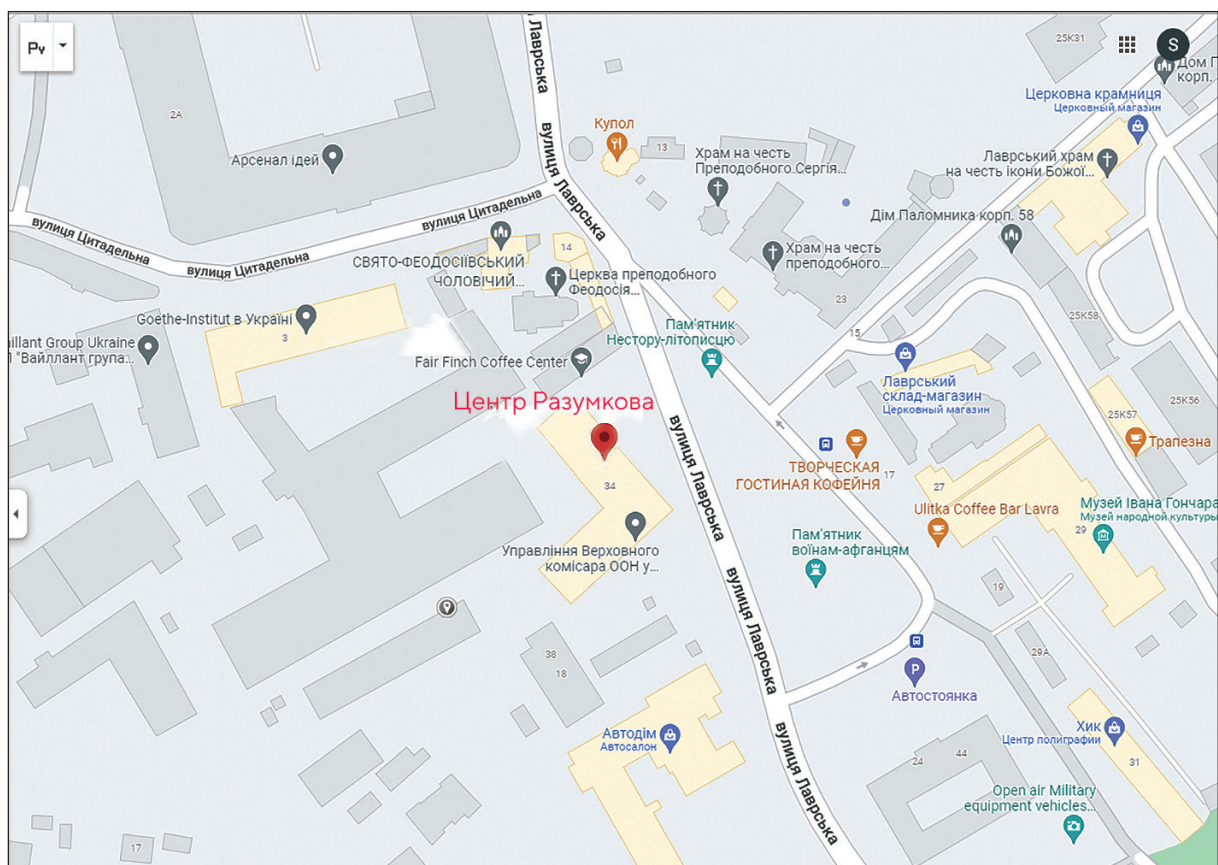

знаходиться на перетині важливих шляхів Схід-Захід, Північ-Південь.

Прикінцеві зауваження. (1). Попри продовження російської агресії, Україна має започатковувати дії поступового переходу до мирного життя. **Економічні свободи** дозволяють країнам досягати набагато кращих економічних результатів, ніж країни, де пригнічується підприємництво. **Дерегуляція** в Україні (зниження адміністративного та податкового тисків, скасування ліцензування та перевірок, ліквідація штрафів та ін.), широко запроваджена під час війни, **зробила вагомий внесок у підтримку бізнесу**, а відтак у своїй основі має **зберегтися на довший період**, принаймні до реального припинення війни. Уже сьогодні владі разом з бізнесом слід здійснити ретельний аналіз стосовно доцільності повернення тих чи інших узгоджених регуляторних і фіскальних заходів, а також встановити відкритий порядок поновлення «мирних» норм. За таких умов бізнес отримає чіткий сигнал на пряму дію влади і буде готовий розширюватися і створювати робочі місця навіть за наявності зовнішніх ризиків.

(2). Потреби України в інвестиціях суттєво перевищують обсяги, які найближчими роками зможуть надати партнерські країни. Тому інвестиції, крім того, що бути результативними та ефективними, переважно мають бути спрямовані не лише в основний капітал. Радше вони мають спрямовуватись у ті вітчизняні сфери та проекти, де зможуть бути найбільш ефективно вписані у транс'європейські виробничі та логістичні мережі.

(3). Україна має гарних міжнародних партнерів, які довели свою надійність у військовій і гуманітарній сферах. Зважаючи, що Польща має визнаний авторитет і досвід у формуванні та реалізації транс'європейських інфраструктурних проектів, Україна має скористатися допомогою Польщі в раціональних трансформаціях у транспортній сфері. Насамперед **залізничного транспорту**, відновлення якого, *по-перше*, ніяк не повинно бути поверненням по пост-радянських мереж. *По-друге* — сприятиме як **посиленню безпеки**, так і **прискоренню економічних євроінтеграційних процесів**.

Наша адреса:

01015, м. Київ, вул. Лаврська, 16, 2-й поверх

Телефон: (38 044) 201-11-98

Факс: (38 044) 201-11-99

e-mail: info@razumkov.org.ua

Веб-сторінка: www.razumkov.org.ua